

การเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจการค้าของไทยสมัยสุโขทัยจนถึงสมัยต้น รัตนโกสินทร์

The Transformation of the Thai Economic Systems of Trading from Sukhothai period until Early Rattanakosin Period.

ณัฐกานต์ เกาศล¹

Natakan Kaosol¹

บทคัดย่อ

เศรษฐกิจการค้าขายทางเรือในสมัยสุโขทัยจนถึงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ระบบเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพทางสังคมของประเทศ ในช่วงสมัยสุโขทัย ระบบเศรษฐกิจการค้าเป็นแบบพึ่งพาตนเอง เน้นระบบเกษตรกรรมเป็นหลัก ในช่วงสมัยอยุธยาเริ่มมีการติดต่อค้าขายกับชาวต่างชาติ ระบบเศรษฐกิจการค้าเป็นการค้าแบบผูกขาดภายใต้ระบบพระคลังสินค้า ในช่วงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ระบบเศรษฐกิจการค้าเป็นการค้าแบบเสรี ระบบเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นนั้นสะท้อนให้เห็นสภาพทางสังคมของประเทศไทยในช่วงเวลานั้นๆ ด้วย

คำสำคัญ : ระบบเศรษฐกิจการค้า; สมัยสุโขทัย; สมัยอยุธยา; สมัยต้นรัตนโกสินทร์

ABSTRACT

The economic system of sea transaction from Sukhothai period to early Rattanakosin period was transformed according to the social status of the country. During Sukhothai period, the economic system was a self-reliant system. The main focus was on agriculture. Then people started to have a transaction with foreigners in Ayutthaya period and the economic system in this time was monopoly under national treasury. In early Rattanakosin period, free trade system was used. Therefore, the transformation of the economic system of trading of each period reflected the social status of Thailand during each of those periods.

Keywords : Economy system of trading, Sukhothai period, Ayutthaya period, Early Rattanakosin period

¹ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

บทนำ

สภาพเศรษฐกิจและสังคมของไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยต้นรัตนโกสินทร์นั้นมีการเปลี่ยนแปลงจากเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมของไทยที่เป็นแบบพึ่งพาตนเองและเป็นการค้าแบบการแลกเปลี่ยนสิ่งของระบบเงินตราจึงไม่มีความสำคัญชาวบ้านใช้วิธีการแลกเปลี่ยนผลผลิตทางด้านการเกษตรต่อมาเมื่อผลผลิตมีจำนวนมากขึ้นและเป็นผลผลิตที่ซ้ำๆชนิดเดียวกันอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกันจึงมีการคิดแลกเปลี่ยนผลผลิตในต่างพื้นที่ทำให้เกิดการค้าขายกันภายในประเทศและเนื่องจากประเทศไทยมีความอุดมสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากรและมีสภาพภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมจึงมีการใช้เส้นทางการค้าขายมาตามแม่น้ำเจ้าพระยาจากทางภาคเหนือลงมาถึงปากอ่าวไทยจากนั้นจึงเริ่มมีการค้าขายกับต่างชาติในสมัยสุโขทัยเริ่มมีการเดินทางค้าขายทางเรือไปยังประเทศจีนบ้างแล้วการค้ากับต่างชาติเจริญมากขึ้นในสมัยอยุธยาเป็นเมืองหลวงเนื่องจากอยุธยามีชัยภูมิอยู่ท่ามกลางตลาดการค้าของประเทศจีนและประเทศอินเดียเป็นทั้งแหล่งสินค้าพื้นเมืองและเป็นศูนย์รวมสินค้าจากต่างแดนดังนั้นการค้าต่างประเทศจึงเจริญรุ่งเรืองและทำให้อยุธยาเป็นศูนย์กลางการค้านานาชาติในภูมิภาคใช้ระบบการค้าแบบผูกขาดโดยพระมหากษัตริย์จึงทำให้อยุธยาบังคับจรรยาการค้าขายทางเรือกับต่างชาติเจริญสูงสุดในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเพราะพระปรีชาสามารถของพระองค์และด้วยความสามารถของเจ้าพระยาวิชาญเทวน์เสนอแนะว่าควรพระคลังในรัชสมัยของพระองค์ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่สำคัญอีกครั้งหนึ่งในช่วงสนธิสัญญาเบาว์ริงในช่วงนั้นรัฐต้องยกเลิกการผูกขาดสินค้าและสูญเสียรายได้จากการเก็บภาษีอากรแต่ในระยะต่อมารัฐก็มิรายได้เพิ่มมากขึ้นจากระบบการเก็บภาษีอากรสินค้าเข้าและสินค้าออกสนธิสัญญาเบาว์ริงส่งผลต่อระบบเศรษฐกิจไทยอย่างมากเพราะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจจากระบบพึ่งตนเองเป็นระบบเศรษฐกิจการค้าซึ่งจำเป็นต้องพึ่งพาและ

ผูกพันกับเศรษฐกิจภายนอกและเป็นผลต่อเนื่องมาจนปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจนี้ส่งผลให้สภาพสังคมวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของคนไทยเปลี่ยนแปลงไปด้วย

เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจของไทยมีนักวิชาการหลายท่านได้เสนอแนวความคิดเพื่ออธิบายเหตุผลของการเปลี่ยนแปลงที่สัมพันธ์กับสภาพสังคมและวิถีชีวิตของคนไทยเช่น ผ่องแผ้วพันธุ์มณีรัตน์ (2521) กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องตัวกำหนดทางเศรษฐกิจเป็นการใช้แนวความคิดของมาร์กซ์ (Marx) มาอธิบายถึงรูปแบบของการผลิตหรือวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการผลิตเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตมนุษย์เพราะโครงสร้างทางเศรษฐกิจเป็นพื้นฐานของโครงสร้างด้านสังคมและการเมืองสติปัญญาและความนึกคิดโดยทั่วไปไม่ใช่สามัญสำนึกของมนุษย์ที่เป็นตัวกำหนดลักษณะการดำเนินชีวิตดังนั้นเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงในพื้นฐานทางเศรษฐกิจแล้วการดำเนินชีวิตของคนในสังคมก็ย่อมเปลี่ยนแปลงไปด้วยและผ่องแผ้วพันธุ์มณีรัตน์ (2549) ยังกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงสถาบันเศรษฐกิจ (Economic Institution) ว่าสถาบันเศรษฐกิจเป็นส่วนที่อยู่ในระบบสังคมและวัฒนธรรมการที่สังคมจะมีระบบเศรษฐกิจอย่างไรขึ้นอยู่กับพฤติกรรมและการดำเนินการของสังคมนั้นทั้งนี้รวมไปถึงการปกครองหรือการเมืองเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องด้วยในแง่เศรษฐกิจแต่เดิมเป็นสังคมเกษตรกรรมเมื่อมีวิวัฒนาการในด้านต่างๆเช่นเครื่องจักรเครื่องมือด้านความรู้ความคิดจึงเกิดการเปลี่ยนแปลงจากระบบเกษตรกรรมมาเป็นอุตสาหกรรมนอกจากนี้ยังมีแนวคิดทฤษฎีความทันสมัย Modernization Theory จากหนังสือ The Sociology of Economic Life ของ Neil J. Smelser (2012) เป็นทฤษฎีที่อธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของประเทศที่กำลังพัฒนาและมีกระบวนการที่มีความสัมพันธ์กันที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนั้นมี 4 กระบวนการคือ (1) การเปลี่ยนจากการใช้เทคโนโลยีที่เรียบง่ายมาเป็นการใช้เทคโนโลยีที่มีพื้นฐานอยู่บนความรู้ทางวิทยาศาสตร์ (2) การเปลี่ยน

จากการทำการเกษตรจากการผลิตเพื่อยังชีพมาเป็นการผลิตเพื่อการค้าและเกษตรกรไม่ผลิตสินค้าขึ้นมาใช้ด้วยตนเองแต่ซื้อสินค้าจากตลาดและมีการจ้างแรงงานในการผลิตรวมทั้งปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการขาย (3) การเปลี่ยนจากการใช้แรงงานคนและสัตว์มาเป็นการใช้เครื่องจักรกลเพื่อทำการผลิตสินค้า (อุตสาหกรรม) ออกสู่ตลาดมากกว่าชุมชนของตน (4) การเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมจากชุมชนชนบทมาเป็นชุมชนเมืองที่มีประชากรหนาแน่นขึ้น

เศรษฐกิจไทยสมัยสุโขทัย (พ.ศ. 1800-1920)

การปกครองในสมัยสุโขทัยนั้น เป็นลักษณะการปกครองแบบพ่อปกครองลูก พระมหากษัตริย์อยู่ในฐานะพ่อเมืองดูแลปกครองประชาชนตั้งลูก ประชาชนมีสิทธิเข้าพบหรือร้องเรียนเรื่องราวต่างๆ ด้วยการสั่นกระดิ่งที่แขวนไว้หน้าประตูเมือง ประชาชนดำรงชีพด้วยการทำการเกษตรเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก อุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน เช่น การทอผ้า การตีเหล็ก

การค้าในสมัยสุโขทัยนั้น อสมันพวงศ์ ภัทราคม กล่าวถึงสมัยสุโขทัย พ.ศ. 1800-1920 ว่ามีลักษณะโครงสร้างทางเศรษฐกิจเป็นแบบพึ่งตนเอง ผลผลิตที่เกิดขึ้นจึงเป็นผลผลิตทางการเกษตรที่ผลิตขึ้นให้เพียงพอกับครอบครัวของตนเอง ผลผลิตทางการเกษตรที่สำคัญ คือข้าว หากมีผลผลิตที่เกินความต้องการก็จะมีการแลกเปลี่ยนผลผลิตกับเมืองอื่น พื้นฐานทางเศรษฐกิจที่สำคัญของไทยสมัยโบราณคือ การเกษตรและการค้า การค้าภายในของระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองค่อนข้างจำกัดเนื่องจากชุมชนหมู่บ้านสามารถพึ่งตนเองได้ เพราะหมู่บ้านต่างๆ ผลิตสิ่งของที่จำเป็นในการดำรงชีวิตเกือบทุกอย่างได้ภายในชุมชน ดังนั้นการซื้อขายสินค้านี้ระหว่างชุมชนหมู่บ้านจึงมีน้อย ส่วนใหญ่มักเป็นการแลกเปลี่ยนสิ่งของระหว่างหมู่บ้าน(barter system) ทำให้การใช้เงินตราไม่แพร่หลายมากนัก

ในช่วงสมัยพ่อขุนรามคำแหง บ้านเมืองเริ่ม

เป็นปึกแผ่นไม่มีศึกสงคราม การติดต่อค้าขายมีความเจริญมากขึ้น มีการค้าระหว่างอาณาจักรโดยใช้เส้นทางในการเดินเรือ มีเมืองท่าเกิดขึ้น เช่น เมืองท่าปัตตานี มะริด และตะนาวศรี ซึ่งเป็นเมืองท่าที่ไว้ขนส่งสินค้ากับประเทศ เปอร์เซีย อาราเบีย จีน อินเดีย ขวา สุมาตรา และลังกา สินค้าที่ทำการส่งออกในสมัยนั้น มีหลายประเภท เช่น ไม้ฝาง ไม้กฤษณา กระวาน กานพลู นอกจากนี้ยังมีหลักฐานปรากฏถึงการทำเครื่องปั้นดินเผาที่เรียกว่า เครื่องสังคโลก และเป็นสินค้าส่งออกด้วยเช่นกัน ซึ่งอาจจะมีสินค้าประเภทสัตว์พาหนะ ส่งออกไปขายด้วย เพื่อแลกกับสินค้าจากต่างประเทศ คือ ผ้า ที่นำเข้ามาจากประเทศจีนและอินเดีย การค้ากับต่างประเทศเป็นรายได้ที่สำคัญของรัฐ โดยสินค้าที่ค้าขายกับต่างประเทศนั้นได้มาจากสินค้าที่เหลือจากการอุปโภคและบริโภคในอาณาจักร เช่น ข้าว หมาก มะพร้าว สินค้าที่ได้มาจากการเรียกเกณฑ์ส่งส่วย เช่น ของป่า

เศรษฐกิจไทยสมัยสุโขทัยนี้เป็นเศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเอง สินค้าที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ผลิตเป็นสินค้าทางด้านการเกษตร ผลิตขึ้นเพื่อเลี้ยงตนเองและครอบครัว และมีการผลิตเพื่อการค้าบ้างแล้ว เนื่องจากในสมัยสุโขทัย มีตลาดที่ทำการซื้อขายสินค้า คือ ตลาดปสาน ปรากฏอยู่ในหลักศิลาจารึก และเริ่มมีเมืองท่าที่ใช้ติดต่อค้าขายกับชาวต่างชาติตามเส้นทางการเดินเรือ รายได้ที่เข้าพระคลังอาจเป็นส่วน่วย อากร ค่าธรรมเนียม ค่าปรับ อากรค่านา ค่าสวน เป็นต้น ซึ่งบางส่วนอาจเก็บเป็นผลผลิตแทนเงินตรา ในสมัยสุโขทัย ยกเว้นการเก็บ “จกอบ” (ชนสินค้าผ่านเมืองใดต้องเสียภาษีค่าผ่านทาง) จึงไม่มีรายได้ในส่วนนี้(ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2543)

เศรษฐกิจไทยสมัยอยุธยา (พ.ศ. 1893 – 2310)

การปกครองในสมัยอยุธยาเป็นระบบศักดินา หมายถึงระบบสังคมที่มีการแบ่งชนชั้น ซึ่งกำหนดสิทธิหน้าที่และฐานะของแต่ละบุคคลในสังคม จุดประสงค์ก็เพื่อควบคุมกำลังคนและแบ่งฐานะของบุคคลเป็นสำคัญ ผู้ควบคุมกำลังคนสูงสุด คือ

พระมหากษัตริย์ รองลงมาได้แก่ ขุนนาง (ข้าราชการ) และผู้ถูกควบคุมคือ สามัญชนหรือไพร่ ระบบศักดินาได้รับการจัดระเบียบในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ โดยมีการตราพระราชกำหนดกฎหมายเกี่ยวกับศักดินาขึ้นใน พ.ศ. 1997 เรียกว่า “พระไอยการตำแหน่งนายพลและนายทหารหัวเมือง” ในช่วงสมัยนี้ประชาชนส่วนใหญ่ทำการเกษตร โดยใช้แรงงานภายในครอบครัว และด้วยระบบศักดินาที่ใช้จำนวนนาในการกำหนดยศรวมไปถึงการมีการเกณฑ์แรงงานตามระบบไพร่ เป็นผลให้ในสมัยนี้ ข้าว และผลผลิตทางการเกษตรมีจำนวนมากขึ้นด้วย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546)

เศรษฐกิจการค้าในสมัยอยุธยา กระทรวงศึกษาธิการ ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ในสมัยอยุธยา ไว้ในหนังสือ ประวัติศาสตร์ไทยเชิงวิเคราะห์ ว่าในสมัยอยุธยา พ.ศ. 1893-2310 สภาพภูมิศาสตร์เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญไม่น้อยต่อการก่อตั้งและการดำรงอยู่ของเมืองอยุธยา โดยอาศัยผลผลิตทางการเกษตรเป็นสิ่งสำคัญในการเลี้ยงดูประชากรของอยุธยา อยุธยาเป็นเมืองที่ได้เปรียบสุโขทัยและล้านนาในด้านภูมิศาสตร์เนื่องจากมีแม่น้ำล้อมรอบทั้ง 3 ด้าน ทำให้ผืนดินมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสมกับการปลูกข้าวเลี้ยงประชากรของตน นอกจากนี้ยังเหลือพอส่งขายเป็นรายได้เข้ารัฐอีกด้วย สำหรับการค้าขายกับต่างชาติ อยุธยามีสภาพภูมิศาสตร์ที่ตั้งอยู่ปลายทางของลำน้ำสายสำคัญ คือ แม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำสาขาที่ไหลมาจากทางเหนือ อยุธยาจึงเป็นศูนย์กลางการค้า โดยรวบรวมสินค้าจากเมืองต่างๆ ออกสู่ตลาดภายนอกและสินค้าจากตลาดภายนอกกระจายไปสู่เมืองต่างๆ ประกอบกับอยุธยาตั้งอยู่ไม่ไกลจากทะเลมากนักทำให้การขนส่งสินค้าไปขายต่างประเทศสามารถทำได้สะดวก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546)

เนื่องจากช่วงเวลานี้เป็นช่วงเวลา เศรษฐกิจมีการเปลี่ยนแปลงมากขึ้นกว่าในสมัยสุโขทัย ทั้งการค้าภายในอาณาจักร และการค้ากับอาณาจักร โดยเฉพาะรายได้จากการค้ากับต่างประเทศทำให้เศรษฐกิจในสมัยนั้นมีความเจริญรุ่งเรือง รัฐมีรายได้

เพิ่มมากขึ้นจากแหล่งรายได้ ดังนี้

1. รายได้จากภาษีค่าปากเรือ

ภาษีค่าสินค้านำเข้าที่สำคัญของรัฐคือการเก็บภาษีอากรจากเรือที่แล่นผ่านด่านขนอนชาลววิทย์ เกษตรศิริ กล่าวถึงการตั้งด่านในสมัยอยุธยาไว้ในหนังสือ อยุธยา : Discovering Ayutthaya ว่ามีการจัดตั้งด่านขนอนเป็นจุดตรวจตราสิ่งของต้องห้ามและศาสตราวุธตามกฎหมายอีกทั้งยังเป็นจุดส่งข้าวต่วนไปยังพระนคร ทั้งยังเป็นจุดเก็บภาษีจากเรือสินค้าที่นำสินค้าเข้า-ออกของพระนครศรีอยุธยาด้วย ด่านขนอนตั้งอยู่ 4 ทิศ โดยคุมเส้นทางคมนาคมที่สำคัญของแม่น้ำลำคลองรอบอยุธยา ทิศตะวันออกบริเวณคลองบ้านบาตร ตั้งด่านที่ตำบลข้าวเม่า ทิศใต้บริเวณแม่น้ำเจ้าพระยา ตั้งด่านที่ขนอนบางตะนาวศรี ใกล้วัดโปรดสัตว์ ทิศตะวันตกบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยามีขนอนปากคูไม่ห่างจากเจดีย์ภูเขาทอง ทิศเหนือบริเวณคลองบางขวด คลองคูขนานกับแม่น้ำลพบุรี มีขนอนบ้านบางหลวงไม่ไกลจากวัดดาวคะนอง แต่ละด่านขนอนมีทหารประจำด่าน คือ ขุนด่านหมื่นขนอน เป็นนายผู้ควบคุมด่าน และมีไพร่หลวงอยู่อีก 20 คน อยู่ประจำพลัดละ 15 วัน

ขุนด่านหมื่นขนอน ผู้ควบคุมด่านมีหน้าที่เก็บค่าอากรเรือที่แล่นผ่านด่านขนอน โดยคิดตามความกว้างของเรือ หรือเรียกว่า “ค่าปากเรือ” ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าเป็นเรือของพ่อค้าชาติใด หากเป็นชาติที่อยุธยามีไมตรีด้วยอย่างดี เก็บค่าปากเรือวาละ 12 บาท แต่ถ้าเป็นชาติที่ไม่มีไมตรีด้วยเก็บวาละ 20 บาท นอกจากนี้ยังต้องเสียภาษีค่าสินค้าอีกด้วย ชาติที่ไม่มีไมตรี เช่น จีน เสียในอัตรา 12 ชัก 2 ส่วนพ่อค้าชาติอื่นๆ เสียอัตรา 9 ชัก 2 รัฐมีรายได้จากการเก็บภาษีด่านขนอนและเก็บจากภาษีสำเภาจำนวนมาก พ่อค้าแม่ค้าชาวสยามสามารถนำสินค้าเข้ามาขายยังพระนครได้ด้วย

การค้าขายกับต่างประเทศเจริญรุ่งเรืองมากขึ้นในสมัยอยุธยา โดยเฉพาะการค้าขายทางเรือ ในสมัยนี้จึงเป็นเรือที่มีขนาดใหญ่ สำหรับขนส่งสินค้าไปทางทะเล และมีเทคโนโลยีการต่อเรือจากต่างประเทศ

เข้ามาแล้ว รัฐบาลมีการเรียกเก็บค่าเบิกร่อง เป็นค่าอนุญาตให้เรือเข้ามาค้าขาย เรียกเก็บตามขนาดของเรือ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ภาษีปากเรือ โดยเก็บภาษีสำหรับเรือที่ปากกว้างตั้งแต่ 4 วาขึ้นไป สำหรับเรือที่ราษฎรใช้ขนส่งสินค้าตามลำน้ำ ก็มีการถูกเรียกเก็บภาษีจกอบ ตามขนาดของเรือ คือวัดความยาวของเรือแล้วเก็บวาละ 1 บาท โดยมีการตั้งด่านตามเส้นทางที่ราษฎรใช้เดินทางขนส่งสินค้าอยู่เสมอ (อรรถกฤษณพงศ์ ฉัตราคม, 2553)

นอกจากนี้ ในสมัยอยุธยาได้มีการตั้งโรงเรือหลวง เพื่อเป็นที่จอดพักเรือไว้โดยรอบพระนคร มีโรงเรือหลวง คือ โรงเรือรบน้ำจืด มีพระยามหาอำมาตย์ เป็นแม่กองดูแล ตั้งอยู่ที่บ้านวัดท่าการ้อง มีโรงเรือ 30 หลัง มีเรือประมาณ 200 ลำ โรงเรือรบทะเล มีพระยาราชวังสัน เป็นแม่กองดูแล ตั้งอยู่ใกล้ปากคลองตะเคียน มีเรือรบทะเล 30 ลำ และเรือรบทะเลขนาดเล็ก 100 ลำ อยู่ต่อเรือสำเภาและกำปั่นหลวง ตั้งอยู่ที่ท้ายบ้านท่าเสาข้าม ริมแม่น้ำเจ้าพระยา มี 18 อยู่ ส่วนริมกำแพงพระนครมี 4 อยู่ อยู่ใกล้ประตูชัยและใกล้ปากคลอง โรงเรือพระที่นั่ง ตั้งอยู่เรียงรายกันถึง 20 โรง ตั้งแต่ปากคลองคูเมืองถึงวัดดินท่า ด้านเหนือพระนคร (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2546)

รายได้จากภาษีอากรนี้ ถือเป็นรายได้ที่รัฐเรียกเก็บจากเรือที่ขนส่งสินค้าแล่นผ่านจากเมืองหนึ่งไปอีกเมืองหนึ่ง ทั้งนี้เรียกเก็บทั้งเรือพ่อค้าชาวไทยและชาวต่างชาติ (พ่อค้าชาวจีน) เก็บมากหรือน้อยเป็นไปตามขนาดของเรือ

2. รายได้จากการค้า

รัฐมีรายได้จากการผูกขาดทางการค้าทั้งสินค้าขาเข้าและสินค้าขาออก พิศาล บุญผูก (2550) อธิบายว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ว่าอาณาจักรอยุธยา มีการติดต่อค้าขายทางเรือกับชาวตะวันตกด้วยกัน เช่น จีน และแขก ส่วนชาวตะวันตกเริ่มมีการติดต่อค้าขายกันในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 โดยชนชาติโปรตุเกสเป็นชาติแรกที่เข้ามาติดต่อค้าขายกับไทยใน

พ.ศ.2054 ต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชไทยได้มีการติดต่อกับสเปนใน พ.ศ.2141 ฮอลันดาและญี่ปุ่นใน พ.ศ.2147 รัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถและได้มีการติดต่อกับอังกฤษใน พ.ศ.2155 เป็นยุคที่การค้าต่างประเทศเจริญรุ่งเรืองสูงสุดคือ ตั้งแต่สมัยพระเอกาทศรถจนถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยรัฐบาลจะเป็นผู้ผูกขาดการค้าสินค้าเก็บไว้ในท้องพระคลังสินค้า (นโยบายการผูกขาดสินค้า) สินค้าที่ผูกขาดเป็นสินค้าที่ทางราชการจำเป็นต้องใช้ เช่น ปืน อาวุธทางการทหาร ส่วนสินค้าที่ผูกขาดอีกประเภทหนึ่งคือ สินค้าที่ราชการเห็นว่าจะสามารถนำมาขายเพื่อเอากำไรได้ ก็จะซื้อเก็บไว้เอง นอกจากนี้ยังกำหนดสินค้าที่ต้องซื้อขายผ่านพระคลังสินค้า คือ เนื้อไม้ ฝาง หมากสง ตะกั่ว ดีบุก ดินประสิว ช้าง และงาช้าง หลวงจิงทำหน้าที่การค้าขาออกโดย สร้างเรือกำปั่นหลวงสำหรับการค้าขาย โดยเจ้านายและขุนนางที่มีศักดินาสูงๆ นิยมต่อเรือกำปั่นไปค้าขายกับต่างประเทศด้วย ชาวต่างประเทศหลายชนชาตินิยมเข้ามาค้าขายกับอาณาจักรอยุธยา ที่สำคัญคือ ชาติดะวันตก คือ ฮอลันดา และฝรั่งเศส ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์และสมเด็จพระเพทราชาขึ้น ฮอลันดาได้รับสิทธิในการค้าขายได้ทั่วราชอาณาจักร และได้ผูกขาดการค้าหนังโค หนังกวาง กระจก ดีบุก งาช้าง หมากและไม่หอมด้วย ซึ่งฮอลันดาข่มขู่ให้อาณาจักรอยุธยาให้สิทธิพิเศษหลายอย่างกับตนเอง เป็นเหตุให้ไทยต้องเปิดสัมพันธไมตรีกับประเทศตะวันตกอื่นๆ เพื่อถ่วงดุลอำนาจ คือ ประเทศอังกฤษซึ่งเข้ามาก่อตั้งบริษัทอินเดียตะวันออกในไทยโดยไม่ต้องเสียภาษีขาเข้า-ออก แต่ต้องส่งซื้อสินค้าผ่านพระคลังสินค้าเพียงที่เดียว และประเทศฝรั่งเศสเข้ามาตั้งพระคลังสินค้าในไทย เมื่อพ.ศ. 2205 รัชกาลพระเจ้าทรงธรรม ส่วนเดนมาร์กเข้ามาติดต่อเจริญสัมพันธไมตรีและทำการค้าขายด้วยใน พ.ศ. 2164

สำหรับประเทศฝรั่งเศสเข้ามาติดต่อใน พ.ศ. 2205 ซึ่งตรงกับรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งในสมัยนี้การค้ากับต่างประเทศเจริญ

รุ่งเรืองมาก โดยมีเจ้าพระยาโกษาธิบดี(ปาน) เป็นราชทูตเดินทางไปฝรั่งเศส เมื่อเดินทางกลับมายังอาณาจักรอยุธยาแล้ว ได้แจ้งช่างเทคนิคที่มีความสามารถในการเดินเรือและต่อเรือ จำนวน 300 คน เดินทางกลับมามีด้วย เพื่อถ่ายทอดวิชาเดินเรือและต่อเรือสมัยใหม่ ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์ทรงให้สร้างท่าเรือและอยู่เรือขึ้นที่เมืองมะริด เพื่อให้การค้าขายทางเรือไปยังมหาสมุทรอินเดียสะดวกมากขึ้น การค้าขายทางเรือกับต่างชาติเจริญสูงสุด เพราะพระปรีชาสามารถของพระองค์ และด้วยความสามารถของเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ เสนาบดีว่าการพระคลัง มีกรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญ ระหว่างภาคตะวันออกกับภาคตะวันตก ในการติดต่อค้าขายกับต่างชาติในบริเวณอ่าวเบงกอล ได้แก่ อินเดีย เปอร์เซียและอาหรับ ในขณะนั้นบริษัทอินเดียตะวันออก (The East Indies Company) กำลังมีอิทธิพลมากที่สุดอาณาจักรบริเวณแถบนั้น ท่าเรือที่มีความสำคัญรองลงมาคือนครศรีธรรมราช และปัตตานี ใช้ติดต่อค้าขายกับชาติที่อยู่ทางใต้ ได้แก่ ชาว มลายู จีนและญี่ปุ่น ที่ไทยเป็นศูนย์กลางในการค้าขายทางตะวันออกแต่แผนการสร้างท่าเรือนี้ก็ไม่สามารถดำเนินต่อไปได้ เมื่อสมเด็จพระนารายณ์เสด็จสวรรคต ประกอบกับมีความเกรงกลัวอิทธิพลของชาติตะวันตกที่จะเข้ามายึดไทยเป็นเมืองขึ้น และยังมีความหวั่นเกรงว่าจะนำไปใช้ในการต่อเรือเดินทะเลมากเกินไป จนขาดแคลนไม้ จึงมีข้อกำหนดไม่ให้ต่อสำเภานขนาดใหญ่ และเรียกเก็บค่าธรรมเนียมสูงในการต่อเรือ การค้ากับต่างประเทศจึงชะลอตัวลง(ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2543)

รายได้จากการค้าสำเภากับต่างชาติ ที่รัฐผูกขาดทางการค้า ทั้งสินค้าขาเข้าและขาออก เป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญ การผูกขาดสินค้าเพราะพระคลังสินค้าสามารถกำหนดราคาสินค้าได้เอง สินค้าบางอย่างซื้อจากราชรัฐมาในราคาถูก แต่นำมาขายให้ต่างชาติในราคาแพง

3. รายได้จากการเก็บอากร, ส่วย, ฤชา
เป็นรายได้ที่เรียกเก็บจากราชรัฐ อากร

คือ ภาษีที่เรียกเก็บจากผลผลิตที่ราชรัฐทำมาหากินได้มา เช่น อากรค่านาคือ อากรที่เก็บจากการทำนา มีทั้งคิดจากที่ดินทั้งหมด และคิดเฉพาะที่ในส่วนที่ทำนา อากรสวน คิดตามจำนวนและชนิดของต้นไม้ในสวน นอกจากนี้ยังมีกิจการที่ราชรัฐได้รับสิทธิจากรัฐไปประกอบการ เช่น อากรสุรา คือ การต้มกลั่นสุรา และอากรบ่อนเบี้ย คือ กำไรจากการตั้งบ่อนต้องจ่ายให้กับรัฐ เป็นต้น

ส่วย คือ การที่ราชรัฐส่งสิ่งของบางอย่างมาแทนการถูกเกณฑ์แรงงาน เช่น งาช้าง ชัน ชะมด ครั่ง ทองคำ กายาน เป็นต้น

ฤชา คือ ค่าธรรมเนียมที่ราชรัฐต้องจ่ายให้รัฐ เมื่อรัฐเป็นผู้ดำเนินการในกรณีต่างๆ ให้ เช่น การออกโฉนด การถูกปรับแพ้ในคดีความโดยต้องจ่ายเงินให้ฝ่ายชนะ เป็นต้น

ซึ่งถือเป็นรายได้ที่สำคัญต่อระบบเศรษฐกิจในสมัยอยุธยา ที่รัฐได้รับนอกเหนือจากรายได้ที่ได้มาจากการค้ากับต่างประเทศ เศรษฐกิจไทยสมัยอยุธยามีความเจริญรุ่งเรืองรัฐมีรายได้จากการผูกขาดทางการค้าโดยเฉพาะการค้าขายกับชาวต่างชาติ รัฐสามารถเก็บสินค้าที่ต้องการไว้และไม่อนุญาตให้ขายกับคนอื่นนอกจากรัฐ ทั้งสินค้าขาเข้าและขาออก รัฐจะเก็บสินค้าเหล่านี้ไว้ขายเองในราคาที่รัฐกำหนด ทำให้รัฐมีรายได้เพิ่มมากขึ้น รวมไปถึงรายได้จากการเก็บอากรภายในประเทศด้วย เศรษฐกิจของอยุธยาสิ้นสุดความเจริญเมื่อพม่าเข้ายึดกรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองขึ้นได้สำเร็จในพ.ศ.2310 (วารังคณา นิพัทธ์สุขกิจ,2554)

เศรษฐกิจไทยช่วงกรุงธนบุรี (พ.ศ. 2310 - พ.ศ. 2325)

เนื่องด้วยช่วงต้นสมัยกรุงธนบุรีนั้น สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชยังคงมีภารกิจในการรวบรวมกำลังคนที่ตั้งตัวเป็นชุมนุมต่างๆ ให้เป็นหนึ่งเดียวกัน ประกอบกับต้องย้ายเมืองหลวงจากกรุงศรีอยุธยามายังกรุงธนบุรี เป็นช่วงเวลาของการปรับตัว และการเริ่มต้นใหม่ บ้านเมืองยังประสบปัญหาทางด้านเศรษฐกิจเป็นยุคข้าวยากหมากแพง ต่อมาไม่นานด้วยพระปรีชา

สามารถและการตัดสินใจพระทัยอย่างเฉียบขาด ในการแก้ปัญหาประกอบกับความอุดมสมบูรณ์ของดิน น้ำ ทรัพยากรทางธรรมชาติ กรุงธนบุรีจึงสามารถฟื้นตัวทางเศรษฐกิจได้ภายในเวลาอันรวดเร็ว

รายได้ของสมัยกรุงธนบุรียังคงมีที่มาเหมือนกับในสมัยอยุธยา แต่ไม่เพียงพอเท่า แต่เนื่องด้วยพระปรีชาสามารถของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ที่ทรงมีสายพระเนตรที่ยาวไกลในการวางรากฐานทางเศรษฐกิจขึ้นอีกครั้ง ดังนี้

1) ฟื้นฟูระบบเกษตรกรรม

ในสมัยกรุงธนบุรีต้องเร่งรัดการผลิตอาหารให้ได้เพียงพอสำหรับการบริโภคของประชาชน ท่านทรงใช้แรงงานคนไทยโดยระดมกำลังจากกองทัพ ภายหลังการปราบปรามหัวเมืองต่างๆ ไทยจึงได้แรงงานจากเชลยที่ถูกกวาดต้อนมา เช่น เชลยชาวลาว เชลยชาวเขมร และสนับสนุนให้แรงงานชาวจีนเข้ามาประกอบอาชีพในราชอาณาจักรด้วย

2) ขยายความเจริญไปตามหัวเมือง

ท่านทรงใช้แรงงานทั้งหมดที่มีในการขยายความเจริญไปตามหัวเมือง เช่น เมืองสระบุรี เพชรบุรี จันทบุรี ให้คนลาวไปตั้งบ้านเรือนและทำการเพาะปลูก หัวเมืองชายทะเลด้านตะวันออก ให้ชาวจีนไปประกอบอาชีพทำไร่ เช่น ไร่อ้อย ไร่พริกไทย และอาชีพทำเหมืองทางภาคใต้ ทำให้เกิดความเจริญเติบโตของเมือง มีชุมชนขนาดใหญ่เกิดขึ้น เศรษฐกิจดีขึ้น ทำให้เกิดมีโรงสีข้าว โรงงานน้ำตาล และเหมืองดีบุก

3) ยอมรับเทคโนโลยีจากต่างประเทศ

ท่านทรงตระหนักถึงความสำคัญ of ความรู้จากต่างประเทศที่ต้องนำมาใช้ในการพัฒนาบ้านเมือง เช่น ทรงสนับสนุนให้ชาวจีนเข้ามาช่วยเหลือกิจการ การต่อเรือ การเดินเรือ การตั้งโรงงานแปรรูปสินค้าเกษตรกรรม เช่น โรงสีข้าว โรงเลื่อย โรงงานน้ำตาล ซึ่งความรู้และเทคโนโลยีใหม่ๆ เหล่านี้ เป็นผลให้ชนบทป้อนผลผลิตเข้าสู่เมืองมากขึ้น และส่งเสริมให้ธุรกิจเชิงพาณิชย์ขยายตัวอย่างรวดเร็ว

4) การสนับสนุนการค้าขายกับต่างประเทศ

ท่านทรงส่งเสริมด้านการค้าขาย โดยส่งเรือสำเภาหลวงไปค้าขาย พริกไทย ครั่ง ชีพั้ง ไม้หอม ฯลฯ ยังประเทศจีน อินเดีย และประเทศใกล้เคียง และซื้อสินค้าต่างประเทศที่ต้องการใช้ในประเทศมาขายให้แก่ประชาชนอีกต่อหนึ่ง แต่ยังใช้ระบบการค้าขายแบบเดียวกับสมัยอยุธยา คือ อยู่ภายใต้การดูแลของพระคลังสินค้า

เศรษฐกิจในสมัยธนบุรีนั้น ประชาชนทำมาหากินเพื่อดำรงชีพภายในครัวเรือน ยึดอาชีพการทำนาเป็นอาชีพหลัก นอกจากนั้นก็มีการปลูกฝ้าย ยาสูบ อ้อย ผัก และผลไม้กันทั่วไป บ้านเมืองกลับฟื้นคืนสู่สภาพปกติได้ภายในเวลาไม่กี่ปี ส่งผลให้เกิดธุรกิจการผลิตทางการเกษตร การติดต่อค้าขายภายในประเทศ และการค้าขายกับต่างชาติ ตามหัวเมืองต่างๆ กลายเป็นแหล่งผลิตพืชผลทางการเกษตร เกิดอุตสาหกรรมขนาดย่อมบ้านเมืองค่อยๆ เจริญเติบโตขึ้น(วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, 2554)

เศรษฐกิจไทยช่วงต้นรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325 – พ.ศ.2398) (หลังสนธิสัญญาเบาว์ริง)

ช่วงเวลาทีพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชขึ้นครองราชย์นั้น พระองค์ตัดสินพระทัยย้ายราชธานีมาตั้งใหม่ที่บางกอก ทางฝั่งตรงข้ามของแม่น้ำเจ้าพระยานั้นโปรดให้สร้างกำแพงเมืองและป้อมปราการสำหรับป้องกันข้าศึก และทรงสร้างวัดพระศรีรัตนศาสดารามขึ้นในบริเวณพระบรมมหาราชวังและได้เจริญสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศมหาอำนาจตะวันตกที่เริ่มจะเข้าติดต่อกับสยามด้วย นันทข ชีวรัตธรรม (2540) กล่าวว่าสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 ในสมัยรัชกาลที่ 1 และ 2 ไทยทำการค้ากับชาติตะวันตกน้อยมาก ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 2 มีการแต่งเรือเพื่อไปค้าขายจนถึงมาเก๊า จากนั้นโปรตุเกสจึงเข้ามาติดต่อทำการค้ากับไทย และมีเรือจากชาติตะวันตกคือ อเมริกัน และอังกฤษ เข้ามาติดต่อค้าขายกับไทยเพิ่มอีก จากการชนะสงครามของอังกฤษทำให้ในขณะ

นั้นมีอำนาจมากที่สุดในวันออก บริษัทของอังกฤษมาตั้งอยู่ในไทยตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์แล้ว คือบริษัทอีสต์อินเดีย ซึ่งในช่วงสมัยนี้อังกฤษได้ส่งคณะทูตเข้ามาเจรจากับรัฐบาลไทยหลายครั้ง รวมถึงการเจรจาที่คณะของจอห์น ครอว์เฟิร์ด ได้เข้ามาสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แต่การเจรจาครั้งนี้ไม่ประสบความสำเร็จ

ในช่วงเวลาของสมัยรัชกาลที่ 2 ถึงรัชกาลที่ 3 อังกฤษและไทยมีเรื่องบาดหมางกันทางการเมืองเกี่ยวกับเมืองไทรบุรี และทางการค้า ขณะนั้นอังกฤษต้องการขยายอำนาจและทำสงครามกับพม่า ซึ่งพม่ายอมแพ้ ทั้งนี้คณะของเฮนรี เบอร์นี เข้ามาเจรจาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงข้อตกลงการทำสนธิสัญญาเบอร์นี (Burney Treaty) ระหว่างไทยกับอังกฤษ เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2369 การเจรจาครั้งนี้เป็นผลสำเร็จ สนธิสัญญาเบอร์นีถือเป็นสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการพาณิชย์ฉบับแรกที่ไทยทำกับประเทศตะวันตก ซึ่งส่งผลต่อระบบการผูกขาดการค้าโดยพระคลังสินค้า ซึ่งเป็นระบบที่ใช้มาตั้งแต่สมัยอยุธยา และพ่อค้าชาวอังกฤษไม่เห็นชอบด้วยกับระบบนี้ จึงพยายามที่จะให้รัฐบาลไทยยกเลิกและหันมาใช้ระบบการค้าเสรีแทน

สาระสำคัญทางการค้าของสนธิสัญญาเบอร์นี คือ การอนุญาตให้พ่อค้าไทยและอังกฤษซื้อขายสินค้ากันได้โดยเสรี ยกเว้นข้าวและอาวุธ ยุทธภัณฑ์ที่รัฐบาลห้าม โดยรัฐบาลสยามจะเก็บภาษีจากความกว้างของปากเรือ เจ้าพนักงานสยามมีสิทธิลงไปตรวจสอบสินค้าในเรือของพ่อค้าอังกฤษได้ และพ่อค้าอังกฤษต้องปฏิบัติตามกฎหมายของประเทศสยามทุกประการ ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์กับเศรษฐกิจของประเทศไทย คือมีรายได้จากการเก็บภาษีจกอบตามขนาดปากเรือ แทนการเสียภาษีสินค้าเข้า และก่อให้เกิดกระบวนการผลิตเพื่อการส่งออกมากขึ้น และนอกจากนี้ไทยยังทำสัญญาค้าขายกับชาติอเมริกันอีกชาติหนึ่งด้วย (นันทนัช ชีวรดิธรรม, 2540)

ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์นี้ ชาวจีนเข้ามามีบทบาทต่อระบบเศรษฐกิจของไทย ด้วยการตั้งโรงสี โรงเลื่อย โรงทึบอ้อย ทำน้ำตาล แรงงานจีนมีส่วนสำคัญในการรับจ้างทำงานแทนแรงงานไพร่ชาวไทยนอกจากนี้ชาวจีนมักได้รับสัมปทานผูกขาดสินค้าบางอย่าง จึงนำสินค้าลงเรือไปขายหรือไปแลกเปลี่ยนสินค้ายังหมู่บ้านที่ห่างไกล และนำมาขายต่อหรือส่งออกไปกับสำเภาจีน

รายได้ที่สำคัญในสมัยนี้คือ

1. รายได้จากอากรค่าขน และอากรค่าสวน เนื่องจากในยุคสมัยนี้ ผลผลิตทางการเกษตรยังคงมีความสำคัญ ต่อระบบเศรษฐกิจ ประชาชนส่วนใหญ่นิยมปลูกข้าว และปลูกพืช ผัก ผลไม้แทบทุกครัวเรือน ในแถบนครชัยศรีมีการปลูกอ้อยกันมาก เพื่อป้อนให้กับโรงงานน้ำตาลที่มีมากขึ้นเรื่อยๆ ชาวบ้านเริ่มมีการปลูกฝ้ายเพื่อทอผ้าไว้ใช้เองกันบ้างแล้ว พืชผลทางเศรษฐกิจที่สำคัญนอกจากอ้อย คือ พริกไทย และยาสูบ เป็นสินค้าที่เป็นที่ต้องการของตลาดต่างประเทศ เจ้าพนักงานพระคลังสวนจะเก็บเงินอากรตามโดนด ที่ข้าหลวงเดินสวนได้นำจำนวนพืชผลไว้

2. รายได้จากภาษีที่ราษฎรประกอบอาชีพ เช่น การเก็บภาษีจากการต้มกลั่นสุรา ภาษีที่เก็บจากการทำการประมง และภาษีที่เก็บจากการตั้งบ่อนการพนัน ในสมัยรัชกาลที่ 3 มีการเพิ่มชนิดของภาษีที่มีลักษณะผูกขาดโดยให้เอกชน (ส่วนใหญ่เป็นคนจีน) ทำให้รัฐมีรายได้จากการเก็บภาษีเพิ่มมากขึ้น

3. รายได้จากส่วยแรงงานบังคับในระบบไพร่ที่อยู่ตามหัวเมืองไกลจะส่งสิ่งของเข้ามาแทนการเข้าเวรของตนหรือจ่ายเป็นเงินรายปีแทน ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์นี้ มีคนจีนเข้ามาในเมืองไทยมาก ต้องเสียเงินแทนการถูกเกณฑ์แรงงาน เรียกว่า “ผูกขี้” ผู้ที่เสียภาษีแล้วจะมีขี้ผูกที่ข้อมือเป็นหลักฐาน

4. รายได้จากการค้าภายในประเทศมีการตั้งด่านขนอนเพื่อเก็บภาษีตามเส้นทางการคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำมีการเก็บภาษีสินค้าขาเข้า สินค้าขาออก ค่าปากเรือ และการผูกขาดการค้าขาย

สินค้าของพระคลังสินค้ากำไรจากการค้าที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ การแต่งสำเภาหลวงไปค้าขายครั้งเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ขึ้นครองราชย์สมบัติ ประเทศอังกฤษได้ส่ง เซอร์ จอห์น เบาว์ริง เป็นราชทูตเข้ามาขอแก้ไขสนธิสัญญากับไทยใน พ.ศ. 2398

(ค.ศ.1855) จึงทำให้มีการทำสนธิสัญญาที่เรียกว่า “สนธิสัญญาเบาว์ริง” กับอังกฤษ ส่งผลให้ระบบ เศรษฐกิจของไทยมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากไทยเริ่มทำการค้ากับอังกฤษ ตั้งแต่ปี 2398 และทำสัญญากับประเทศตะวันตกประเทศอื่นๆ ตามมา ไทยต้องยกเลิกการผูกขาดสินค้าและเสียผลประโยชน์ในการเก็บภาษีอากร แต่ในระยะต่อมารัฐบาลก็มีรายได้เพิ่มมากขึ้นจากการเก็บภาษีอากรสินค้าเข้าและสินค้าออก ในสมัยนั้นรัฐบาลจึงหารายได้โดยการสนับสนุนการทำเกษตรกรรม โดยการขยายพื้นที่เพาะปลูก จึงเริ่มมีแนวคิดในการทำกิจการชลประทานโดยเริ่มจากการขุดคลองเพื่อขยายที่นา แต่ประสบปัญหาเนื่องจากผู้ที่มีกำลังในการจับจองกรรมสิทธิ์ที่ดิน แต่ไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่จากที่ดินที่ตนจับจอง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546)

ช่วงสนธิสัญญาเบาว์ริงนี้มีส่วนที่ทำให้มีการขุดคลองขึ้นหลายสายในสมัยรัชกาลที่ 4 เนื่องจากไทยส่งข้าวเป็นสินค้าออกที่สำคัญ จึงต้องขุดคลองเพื่อขยายพื้นที่การทำให้เพิ่มมากขึ้น อีกทั้งสนธิสัญญาเบาว์ริง เป็นเครื่องจูงใจให้ชาวต่างประเทศโดยเฉพาะชาวตะวันตกเข้ามาติดต่อค้าขายและตั้งถิ่นฐานในเมืองไทย โดยเฉพาะที่กรุงเทพฯ และอาณานิคมบริเวณใกล้เคียงที่กำหนดอยู่ในสนธิสัญญา ชาวตะวันตกเหล่านั้นผลักดันให้ไทยต้องดำเนินการทำนุบำรุงการคมนาคมทางบกและทางน้ำให้เพียงพอต่อการใช้ประโยชน์ ดังนั้นจึงได้มีการสร้างสะพานเพื่อประสานการใช้ประโยชน์ของทางน้ำและทางบกหลายสะพานอย่างที่ไม่เคยปรากฏให้เห็นเด่นชัดมาก่อน พระราชกรณียกิจการทำนุบำรุงบ้านเมืองในด้านนี้ของรัชกาลที่ 4 ได้รับการยืนยันจากชาวตะวันตก พระองค์(รัชกาลที่ 4) ทรงส่งเสริมการขุด

คลอง การสร้างถนน การต่อเรือและโดยเฉพาะการสอนภาษาต่างประเทศ(วราภรณ์ นินท์สุขกิจ, 2554)

สนธิสัญญาเบาว์ริงมีผลต่อเศรษฐกิจไทย เนื่องด้วยสนธิสัญญาเบาว์ริงเป็นสนธิสัญญาที่ส่งผลต่อระบบเศรษฐกิจไทยอย่างมาก เพราะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจจากระบบพึ่งตนเอง เป็นระบบเศรษฐกิจการตลาด ซึ่งจำเป็นต้องพึ่งพาและผูกพันกับเศรษฐกิจภายนอก และเป็นผลต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน ข้อตกลงทางการค้าในสนธิสัญญาเบาว์ริงทำให้ไทยต้องยกเลิกระบบผูกขาดการค้าที่ดำเนินมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ยกเลิกการเก็บภาษีแบบเก่าที่เก็บตามความกว้างของปากเรือ เป็นเก็บภาษีขาเข้าในอัตราร้อยละ 3 สินค้าที่ขายไม่ได้ต้องคืนภาษีให้ และอนุญาตให้ขายข้าวออกไปยังต่างประเทศได้ หลังจากทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษแล้ว ไทยได้ทำสนธิสัญญาในลักษณะเดียวกันนี้กับชาติตะวันตกชาติอื่นๆ ทำให้ระบบเศรษฐกิจของไทยเปลี่ยนแปลงไป คือ เปลี่ยนจากการค้าผูกขาดมาเป็นการค้าเสรี ซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้การค้าทั้งภายในและภายนอกประเทศเจริญขึ้น

หลังการทำสนธิสัญญาเพียง 1 ปี เรือสินค้าต่างชาติที่เข้ามาค้าขายในไทยได้เพิ่มสูงขึ้น เรือสินค้าสยามที่ออกค้าขายก็เพิ่มขึ้น เช่นกัน การอนุญาตให้ส่งข้าวเป็นสินค้าออกได้ ทำให้ข้าวกลายเป็นสินค้าออกอันดับหนึ่งของไทย และการติดต่อค้าขายกับต่างชาติทำให้ไทยต้องดำเนินการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยทุกๆด้าน และมีการเปลี่ยนแปลงประเภทสินค้าหลักของประเทศ เดิมสินค้าหลักไทยส่งขายต่างประเทศคือ เครื่องเทศ พริกไทย และของป่านานาชนิด แต่หลังจากทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ทำให้ประเทศไทยต้องยกเลิกการห้ามส่งออกข้าวที่ปฏิบัติกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ข้าวเป็นสินค้าออกไปขายต่างประเทศที่สำคัญอันดับหนึ่งของไทย เห็นได้จากก่อนที่ไทยจะทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ไทยส่งข้าวเป็นสินค้าออกน้อยกว่า 1 ล้านหาบต่อปี (1 หาบ เท่ากับ 60.59 กิโลกรัม) เพราะต้องสำรองข้าวไว้ยามสงครามหรือยามขาดแคลนตลาดข้าวของไทย คือ จีน หลังทำสนธิสัญญาเบาว์ริง

ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีการขยายพื้นที่การปลูกข้าว เนื่องจากมีการสร้างทางรถไฟทำให้การคมนาคมขนส่งสะดวกมากขึ้นอีกทั้งระบบชลประทานก็มีการพัฒนามากขึ้นด้วย ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลให้การส่งออกข้าวแต่ละปีเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนถึง 8 ล้านหาบ ภายในเวลา 50 ปี ราษฎรร้อยละ 80-90 มีอาชีพทำนาข้าวเป็นสินค้าสำคัญประมาณร้อยละ 60-70 ของสินค้าออกทั้งหมดตลาดข้าวของไทยส่วนใหญ่คือ จีนและดินแดนอาณานิคมของตะวันตก เช่น ฮองกง อินเดีย สิงคโปร์ อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์(กระทรวงศึกษาธิการ, 2546)

นอกจากข้าวแล้ว สินค้าออกที่มีความสำคัญอีก 3 ประเภท คือ ดิบบุก ไม้สัก และยางพาราซึ่งเป็นสินค้าสำคัญในภายหลัง แหล่งผลิตดิบบุกอยู่ในภาคใต้ของไทย โดยเฉพาะที่เมืองภูเก็ต ในระยะแรกธุรกิจดิบบุกส่วนใหญ่อยู่ในความควบคุมของชาวจีน ซึ่งมีทุนและแรงงานชาวจีนราคาถูกที่มีความชำนาญ การเติบโตของการส่งออกดิบบุกทำให้ชาวจีนอพยพเข้ามาเป็นแรงงานและอาศัยอยู่ทางภาคใต้ของไทยมากขึ้น ต่อมาบริษัทนายทุนชาวอังกฤษที่ตั้งขึ้นใหม่ได้นำเทคโนโลยีสมัยใหม่ คือ เครื่องสูบน้ำและเรือขุดแร่ทางทะเลเข้ามาใช้ในการทำเหมืองแร่ดิบบุก ทำให้มีการผลิตเหนือกว่าบริษัทชาวจีน และบริษัทเหมืองแร่ของอังกฤษได้เข้าไปซื้อกิจการใหญ่ๆของชาวจีนบางราย

สินค้าออกที่สำคัญอีกประเภท คือ ไม้สัก ซึ่งมีมากทางภาคเหนือของไทย ธุรกิจการทำไม้สักส่วนใหญ่ถูกผูกขาดโดยบริษัทของอังกฤษ คือ บริษัทบอร์เนียว บริษัทบอมเบย์เบอร์มา และบริษัทสยามฟอเรสต์ แต่นายทุนชาวจีนก็มีส่วนในกิจการโรงเลื่อยไม้ด้วย ในระยะแรกรัฐบาลไทยสนับสนุนกิจการป่าไม้ของอังกฤษ เพื่อเพิ่มอิทธิพลของกรุงเทพฯในหัวเมืองล้านนา แต่ต่อมาทางกรุงเทพฯ กังวลถึงความไม่สงบของภาคเหนือ เพราะเป็นดินแดนกันชนระหว่างพม่าของอังกฤษกับลาวของฝรั่งเศส รัฐบาลไทยจึงเข้ามาอำนาจและออกกฎหมายการให้สัมปทานป่าไม้ให้เพื่อควบคุมการขยายอำนาจของอังกฤษ

โรงงานอุตสาหกรรม การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่สำคัญภายหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง คือ การพัฒนาอุตสาหกรรมและการขยายตัวของการค้าภายในประเทศ

หลังทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ชาติดะวันตกและนายทุนชาวจีนได้ลงทุนตั้งโรงงานอุตสาหกรรมหนักประเภทต่างๆ เช่น โรงสีข้าว โรงเลื่อย โรงหล่อ โรงงานน้ำตาล อยู่ต่อเรือแบบใหม่ ทำให้ภาคอุตสาหกรรมของไทยได้รับการพัฒนามากขึ้นรัฐยังคงมีรายได้จากโรงงานอุตสาหกรรมเหล่านี้ และในบางอุตสาหกรรม รัฐเป็นผู้ดำเนินงานเอง เช่น โรงงานน้ำตาล ดำเนินงานโดยกระทรวงอุตสาหกรรม โรงงานของรัฐที่ทำกำไรได้มากที่สุด คือ โรงงานยาสูบ ซึ่งได้รับสิทธิผูกขาดทั้งการซื้อและการขาย

รายได้ของรัฐในช่วงนี้ต้องถูกจำกัดตามสนธิสัญญาที่กำหนดภาษีขาเข้าและขาออกอย่างตายตัวในอัตราต่ำ คือ ไม่ให้เพิ่มอัตราภาษีขาเข้าเกิน 3% ในทุกสินค้า สินค้าที่จะส่งออกให้เก็บภาษีได้ครั้งเดียว อาจจะเป็นภาษีค่าผ่านทางหรือภาษีขาออกอย่างเดียวหนึ่ง รายได้ของรัฐบาลจึงถูกจำกัดไม่อาจมีรายได้เพิ่มเติมได้มากนัก อีกทั้งยังมีการยกเว้นการเก็บภาษีบางประเภท เช่น การยกเว้นภาษีที่ดินใหม่ เพื่อสนับสนุนให้ประชาชนปลูกข้าว นับเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมใหม่ๆ

สรุป

สมัยสุโขทัย เศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเอง ประชาชนประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ผลิตพืชผลเพื่อการบริโภคของครอบครัวและชุมชน และแลกเปลี่ยนสินค้ากันระหว่างหมู่บ้าน ระบบเงินตรายังไม่มี ความสำคัญเท่าใดนัก

สมัยอยุธยา มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก มีการค้าขายกับชาวต่างชาติ เป็นการค้าระหว่างรัฐกับรัฐ เป็นการค้าที่ควบคู่ไปกับการเจริญพระราชไมตรี ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านการค้า ไทยมีการต่อเรือกำปั่นเพื่อเดินทางไป

ค้าขายยังต่างประเทศ มีสถานการค้าตามเมืองท่าต่างๆ ระบบเศรษฐกิจเป็นลักษณะการผูกขาดสินค้า โดยกษัตริย์ หรือเจ้าขุนมูลนายเป็นผู้กำหนดราคาของสินค้า ชาวบ้านเป็นเพียงผู้ผลิตและผู้ส่งสินค้า

ไทยเริ่มเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับชาวต่างชาติ การค้าขายในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามีความเจริญรุ่งเรือง มีการต่อเรือกำปั่นเพื่อเดินทางไปค้าขาย เริ่มต้นขึ้นในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เพราะในสมัยนี้มีการติดต่อกับค้าขายกับต่างประเทศ เรือกำปั่นที่ต่อขึ้นได้เดินทางไปค้าขายถึงเมืองจีนและญี่ปุ่น ตลอดระยะเวลาที่กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี นายอากรหรือนายด่านมีหน้าที่บังคับการจอดทอดสมอเรือ เก็บค่าธรรมเนียมแก่เรือค้าขายที่เข้าออกน่านน้ำราชอาณาจักร ซึ่งอยู่ในความปกครองและบังคับบัญชาของกรมพระคลังตลอดมา จนกระทั่งถึงแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ 3 หรือ สมเด็จพระเจ้าเอกทัศ หรือ สมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ เป็นรัชกาลสุดท้ายแห่งอาณาจักรอยุธยา (ก่อนการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2) บ้านเมืองเกิดจลาจลการค้าขายติดต่อกับต่างชาติก็สิ้นสุดลง (พิศาล บุญผูก, 2550)

สมัยกรุงธนบุรี บ้านเมืองประสบปัญหาทางด้านเศรษฐกิจอย่างรุนแรง ประชาชนอดยากกันทั่วทุกแห่งแต่ด้วยพระปรีชาสามารถของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงฟื้นฟูบ้านเมือง และดูแลราษฎร ทำให้สามารถประกอบอาชีพด้านการเกษตรได้เหมือนเดิม เศรษฐกิจได้รับการฟื้นฟูและพัฒนาขึ้นมาก รายได้ในสมัยนี้ยังคงมีแหล่งที่มาเหมือนกับสมัยอยุธยา แตกต่างกันที่จำนวนของรายได้

สมัยธนบุรีธนโกสินทร์มีการติดต่อกับค้าขายกับชาติต่างๆ เพิ่มขึ้น มีสนธิสัญญาระหว่างไทยกับต่างประเทศเกิดขึ้นหลายฉบับ ระบบเศรษฐกิจการค้าแบบเสรีเริ่มเกิดขึ้นในช่วงสมัยนี้ เรือทำหน้าที่เป็นพาหนะในการเดินทางขนส่งสินค้า และ และช่วยให้ประเทศจัดเก็บภาษีจากขนาดของปากเรือ ถือเป็นรายได้ที่สำคัญของประเทศ ช่วงการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง มีการขุดคลองและบำรุงรักษาลคลองต่าง ๆ เพิ่มขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มเส้นทางในการเดินเรือ ขยาย

พื้นที่เพาะปลูกข้าว มีการสร้างเขื่อนเพื่อกักเก็บน้ำ และเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้า ระบบเศรษฐกิจเริ่มเป็นลักษณะของระบบอุตสาหกรรม ชาวตะวันตกและนายทุนชาวจีนลงทุนตั้งโรงงานอุตสาหกรรมหนักประเภทต่าง ๆ เช่น โรงสีข้าว โรงเลื่อย โรงหล่อ โรงงานน้ำตาล อู่ต่อเรือแบบใหม่ หลังจากนั้นนายทุนชาวยุโรป สหรัฐอเมริกา ชาวจีน และเชื้อพระวงศ์ชั้นสูงของไทย มักลงทุนกิจการอุตสาหกรรมที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ไม้ขีดไฟ เครื่องอุปโภค บริโภค ทำให้ภาคอุตสาหกรรมของไทยได้รับการพัฒนามากขึ้น (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2551)

ในช่วงสมัยสุโขทัยถึงสมัยรัตนโกสินทร์ การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ เป็นผลมาจากการเมืองการปกครองของแต่ละสมัยที่เป็นกลไกสำคัญในการกำหนดระบบเศรษฐกิจทั้งทางตรงและทางอ้อม ระบบเศรษฐกิจจากเดิมนั้นสังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม ชาวบ้านผลิตเพื่อการยังชีพภายในครัวเรือน หากผลิตจำนวนมากจะนำผลผลิตทางการเกษตรมาแลกเปลี่ยนกัน หรือซื้อขายผลผลิตที่ตลาดในท้องถิ่นของตน รายได้ของรัฐส่วนใหญ่มาจากภาษีอากรภายในประเทศ ต่อมาเมื่อไทยเริ่มมีการติดต่อกับชาวต่างชาติ การนำผลผลิตทางการเกษตรมาแลกเปลี่ยนกันเริ่มน้อยลง เปลี่ยนเป็นระบบการค้าขายสินค้าด้วยเรือบรรทุกสินค้าทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ภายในประเทศและภายนอกประเทศ มีการขนส่งสินค้าทางเรือไปตามลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา มีการต่อเรือสำเภาเพื่อนำสินค้าไปขายกับต่างชาติทั้งภาครัฐและเอกชน ข้าวยังคงเป็นสินค้าที่ทำรายได้หลักให้กับประเทศ รัฐมีรายได้จากการผูกขาดโดยพระคลังสินค้า และเก็บภาษีสินค้าทั้งขาเข้าและขาออก หลังจากที่มีสนธิสัญญาเบาว์ริง เกิดระบบเศรษฐกิจการค้าแบบเสรี มีการขยายพื้นที่เพื่อปลูกข้าว มีการสร้างทางรถไฟทำให้การคมนาคมขนส่งสะดวกมากขึ้นอีกทั้งระบบชลประทานก็มีการพัฒนาเพิ่มขึ้นด้วย ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลให้การส่งออกข้าวแต่ละปีเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ข้าวเป็นสินค้าออกไปขายต่างประเทศที่สำคัญอันดับหนึ่งของไทย ภายหลังจากปี พ.ศ.2398 ระบบเศรษฐกิจเจริญรุ่งเรืองอย่างรวดเร็วทั้งการค้า

ภายในประเทศและการค้ากับต่างประเทศ (ณัฐกานต์ เกาศล, 2559).

เอกสารอ้างอิง

- กรมวิชาการ. (2546). **หนังสืออ่านเพิ่มเติมระดับมัธยมศึกษา ประวัติศาสตร์ไทยเชิงวิเคราะห์**. กรุงเทพฯ : กระทรวงศึกษาธิการ.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2543). **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2546). **อยุธยา : Discovering Ayutthaya**. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ : มุลนิธิโตโยต้าประเทศไทย.
- ณัฐกานต์ เกาศล. (2559). **เรือ ภูมิปัญญากับวิถีชีวิตพื้นบ้านและบทบาทในสังคมไทยภาคกลาง (ชุมชนพนัสนิคม ปรังษณชุมชนพนัสนิคม)**. มหาวิทยาลัยบูรพา.
- นันทนัชชีวรดิธรรม. (2540). **ผลกระทบของสนธิสัญญาเบอร์นี พ.ศ.2369 ต่อเศรษฐกิจไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (บทคัดย่อ)**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิศาล บุญผูก (2550). **ภูมินามอำเภอปากเกร็ดนนทบุรี : โครงการการจัดการสารสนเทศจากภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนนทบุรีศึกษา เพื่อส่งเสริมบริการห้องสมุดสู่ชุมชน**. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ผจงจิตต์ อธิคมนันท์. (2549). **การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ผ่องพันธ์ มณีรัตน์. (2521). **การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ. (2554). **จากอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2551). **แม่น้ำลำคลองสายประวัติศาสตร์**. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์
- อัสมิงพงษ์ ฉัตราคม. (2553). **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย**. (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- Smelser J. N, (2012). **The Sociology of Economic Life**, ed2 ,Literary Licensing, LLC.